

RUSSISKE KRIGSFANGER I SØNDERJYLLAND

Niels-Peter Wiborg: *Russiske krigsfanger i Sønderjylland under 1. Verdenskrig*, Historisk Arkiv for Haderslev Kommune 2017, ill., 52 sider. ISBN 978-87-90549-48-0.

Af Bernadette Preben-Hansen

Der er lang vej til Sønderjylland – fra Rusland – og der er lang vej til vi har forstået Danmarks indsats for krigsfanger under krigen, men Niels-Peter Wiborg har lagt et hæfte på forskningsvejen. Det omtaler slagene på østfronten og de russiske krigsfanger i hoved- og lokal-lejre i Sønderjylland (endnu i Tyskland). Hald- og Horserødlejren i Danmark nævnes. Hæftet byder på korte lokale beretninger om russerne, herunder de få, der blev i Sønderjylland. Studiet er baseret på et enkelt lokalarkiv, og omfatter derfor kun en mindre del af historien om de russiske krigsfanger. Tyskland sendte omkring 9000 krigsfanger, især fra den russiske hær, til Sønderjylland. De var russiske bondesoldater og blev sendt til Løgumklosterlejren, Bajstruplejren og mindre lejre, hvorfra de blev fordelt til arbejdsopgaver, især i landbruget, samt til lokale anlægsarbejder med diger, afvanding og jordforbedring i moser, søer og åer. Hæftet omtaler konkrete anlægsopgaver. Omtrent 30.000 mand fra Sønderjylland gjorde samtidig krigstjeneste ved fronterne i Frankrig, Belgien, Østprøjsen – i dag Kaliningradregionen – samt Galizien og Volynien i tsar-Rusland – i dag områder i Polen og Ukraine. Der var derfor hårdt brug for arbejdskraft i det sønderjyske landbrug og i industrien. De russiske krigsfanger var en kærkommen arbejdsstyrke.

Russerne var generelt vellidte i områderne, hvor de blev bekendt med lokalbefolkningen. De var vant til det hårde arbejde på de russiske marker i så- og høsttiden. Nu arbejdede de i det slesvigske landbrug, mens lejede kinesere var sat ind i det russiske landbrug. Rusland sultede.

Ca. 6000 russiske krigsfanger blev fordelt i landbruget, og ca. 3000 blev sat ind i offentlige anlægsarbejder og i industrivirksomheder. Løgumkloster- og Bajstruplejrene blev anlagt i december 1914 og husede i februar 1915 henholdsvis 3000 og 4000 russiske krigsfanger. Der var sult og plettyfus i Løgumklosterlejren i sommeren 1915. Der var sult i Bajstruplejren. Grænsen til det neutrale Danmark fristede russiske krigsfanger til at tage springet ind i Danmark. Der var ingen internationale aftaler om flygtede fanger, og Danmark var derfor ikke forpligtet til at sende de russiske fanger retur til Tyskland. Flere russere flygtede til Danmark og kom til Ribe-egnen. Studiet af verdenskrigens betydning for det neutrale Danmark er blevet fordunklet af krigens genopblussen i 1939 og besættelsen.

Jeg vil her tage springet ind i et forskningsområde, som Wiborgs hæfte er et bidrag til. Bent Blüdnikow lagde med *Krigsfanger: et billedrama om krigsfanger i Danmark under 1. Verdenskrig* (Odense 1988) og Inge Adriansen

med *Ivan fra Odessa: krigsfanger i Nordslesvig og Danmark 1914-1920* (Sønderborg 1991) grunden til studiet af dansk krigsfangehjælp i Danmark under krigen. Som Blüdnikow skriver i forordet: "Sjældent har Danmark været så centralt placeret i international politik som under 1. Verdenskrig. Danmark påtog sig under og efter krigen et stort humanitært hjælpearbejde, hvor man var ansvarlig for hundredetusinde af krigsfangers skæbne". Faktisk var Danmark i 1917-1918 ansvarlig for omtrent to millioner østrig-ungarske civil- og krigsfanger i Rusland. Studiet af dansk krigsfangehjælp i Rusland 1917-1920 er derfor et bidrag til forståelse af Danmarks situation under krigen.

Dansk udenrigspolitik var under og efter krigen præget af tre fætre: Erik Scavenius, Harald Scavenius og Otto Scavenius. De tre var udenrigsministre på skift i 1920. Det vanskelige personlige forhold mellem Erik Scavenius og Harald Scavenius blev formentlig en medvirkende årsag til, at et væsentligt kapitel af Danmarkshistorien aldrig er blevet skrevet, nemlig om Danmarks internationale rolle i Rusland som beskyttelsesmagt for Østrig-Ungarn. Blüdnikow har behandlet emnet: Danmarks modtagelse af russiske krigsfanger i Horserød og de tyske og østrigske krigsfanger i Hald, og har fokuseret på perioden frem til april 1917.

Der er et stort, særdeles interessant og endnu ubearbejdet arkivmateriale på Statens Arkiver, der – på dansk – kan belyse, hvordan forholdene var for de russiske krigsfanger i Tyskland og i Østrig-Ungarn. Vi savner det systematiske studie af de danske inspektionsrejser til fangelejre i Tyskland og Østrig-Ungarn i 1915-1918, baseret på de dansksprogede kilder. Danske officerer rejste i selskab med søstre fra det russiske Røde Kors – og senere danske læger – på inspektion i Tyskland for at undersøge levevilkårene for de russiske krigsfanger. Fødevarerkrisen i Tyskland blev forværret af den britiske flådes blokade, der spærrede for levnedsmidler. Hungerblokaden førte til "Roevinteren" 1916-1917. Den tyske befolkning sultede, ligesom især de omtrent to millioner russiske krigsfanger i

Tyskland. Hundredtusinder døde af sult. En oversigt over de danske officerer – og senere læger – der i selskab med tyske, russiske og østrig-ungarske Røde Kors-søstre rejste på inspektioner til krigsfangelejre i Tyskland, Rusland og Østrig-Ungarn i 1915-1918 ses i "Det Danske Røde Kors, dets Organisation og Virksomhed", *Tidsskrift for det Danske Røde Kors* 1918, s. 26-28.

Danmark erklærede sig neutralt, men påbegyndte fra krigsudbruddets første dage i 1914 et ambitiøst projekt, der skulle sikre Danmarks suverænitet. Erik Scavenius var Danmarks udenrigsminister under hele krigen og alle vigtige beslutninger rundede hans skrivebord. Dansk Røde Kors kom på finansloven, og udgifterne på tillægsbevillingsloven var i finansåret 1917-1918 det dobbelte af udgifterne på finansloven. Finansminister Edvard Brandes sagde derfor i Folketinget i 1920: "Jeg har ikke det Indtryk, at Finansudvalget virker sparende. Man falder ikke mellem Røvere, naar man kommer i Finansudvalget, det er snarere femten barmhjertige Samaritaner, der sidder dér og uddeler de Gaver, som de trængende kan behøve. Alle trængende anraaber derfor dette Udvalg" (*Rigsdagstidende, Forhandlinger på Folketinget*, 72, 1919-1920, s. 4672). Brandes beklagede udgiften på over to millioner kr. til krigsfangelejrene, der især var "gaaet til russiske Krigsfanger, som er gaaet over Grænsen" (s. 4676).

Dansk Røde Kors etablerede i efteråret 1914 en krigsfangeafdeling, der oprettede et kartotek over flere millioner krigsfanger, og varetog krigsfangekorrespondance, pakke- og pengeforsendelser samt tog sig af civilfanger. Enkekejserinde Dagmar, der var protektrice for Russisk Røde Kors, havde i 1915 opfordret til, at danske delegerede fra Røde Kors, ledsaget af russiske Røde Kors-søstre, kunne undersøge forholdene i fangelejre i Tyskland. Regeringen i Wien søgte planen udvidet til også at omfatte østrig-ungarske fanger i Rusland. I efteråret 1915 blev fangelejrene i Rusland, Tyskland og Østrig-Ungarn besøgt af danske repræsentanter for Røde Kors, ledsaget af udenlandske søstre.

Danmark overtog i april 1917 de østrig-ungarske interesser i Rusland, der hidtil havde været varetaget af USA.

Den danske regering, skrev Erik Scavenius, støttede krigsfangehjælpen "af humane Grunde, men ogsaa, fordi man maatte anse en saadan Virksomhed for velegnet til i det krigsførende Udland at skabe velvillige Følelser overfor Danmark og det danske Folk, idet vi herved viser, at vi ikke alene har Tanke for at benytte de gunstige Chancer, som Krigen frembyder for de neutrale". "Det er derfor mit Haab", skrev Erik Scavenius, "at man fra privat Side i rigeligt Omfang vil bidrage af den Overflod, som Krigen nu har bragt her til Landet, til at lindre Nøden blandt Krigens Ofre" (*Rigsdagstidende*,

Forhandlinger på Folketinget, 69, 1916-1917, s. 748). Også de russiske krigsfanger i Sønderjylland bidrog til Danmarks overflod under krigen indtil de blev sendt retur til Rusland i 1918-1920.

Danmark havde en særegen international rolle som en humanitær stormagt under krigen. Det kan derfor undre, at emnet er forblevet omtrent uudforsket. Der er nok at tage fat på i Statens Arkiver (f.eks. Statens Krigsfangelejre, Den danske Regerings Komite til Forplejning af syge Krigsfanger og Fangelejrenes Centralkontor), i udenlandske arkiver og i danske lokalarkiver, især i Sønderjylland. Niels-Peter Wiborgs hæfte er en regional begyndelse. Hæftet er fint illustreret.